

УДК 811.111.378

С. В. Тимченко,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету)
lana2010_68@mail.ru

РАДІООБМІН АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ В РЕЖИМІ СПІЛКУВАННЯ "АВІАДИСПЕТЧЕР – ПІЛОТ" ЯК РІЗНОВИД ІНТРАПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Статтю присвячено радіообміну – професійній підмові в англомовному авіаційному радіотелефонному дискурсі. Висвітлено специфіку радіообміну в режимі спілкування "авіадиспетчер-пілот" і визначено його різновидом інтрапрофесійної комунікації, яка здійснюється всередині визначеної соціально-професійної спільноти диспетчерів управління повітряним рухом. Встановлено провідну роль радіообміну в комунікативно-мовленнєвій діяльності диспетчерів управління повітряним рухом.

Ключові слова: радіообмін цивільної авіації, фразеологія радіообміну, авіаційна підмова, інтрапрофесійна комунікація, диспетчер управління повітряним рухом.

Постановка проблеми. Мова обслуговує різні сторони життя суспільства, різноманітні сфери виявлення та цілі її використання. Розвиток виробничої сфери став поштовхом для формування та розвитку спеціальних варіантів мови професійної комунікації, яка обслуговує професійні сфери спілкування. Мова як явище соціального виконує певні функції, найважливішою із них є комунікативна. Мета комунікації, тобто спілкування людей за допомогою мови, – встановлення взаєморозуміння в трудовій і соціальній діяльності між членами суспільства [1: 18].

Розвиток сучасної науки, техніки, технологій спричинив виникнення спеціалізованих сфер спілкування, які потребують формування спеціальних мов для обслуговування цієї області соціального життя. Рушійною силою виникнення мов, котрі обслуговують спеціалізовані сфери людської діяльності, є практична необхідність. Специфіка сфер комунікації пред'являє особливі вимоги до використання лексичних і граматичних засобів мови, побудови речень і структур висловлювання. Все це підпорядковується одній меті – максимальному задоволенню комунікативних потреб у даній сфері професійного спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літературних джерел дозволив нам засвідчити, що існує ціла низка назв варіанту мови, що забезпечує спілкування представників різних професій. Л. В. Успенський визначає його як професійний діалект, Г. В. Колшанський – як професійну мову, Л. П. Крисін – як спеціальну підмову. В. М. Лейчик називає даний варіант мовою для спеціальних цілей. Ми будемо використовувати термін підмова, під яким, згідно з визначенням В. П. Коровушкіна, будемо розуміти сукупність фонетичних, лексичних і граматичних засобів національної мови, що обслуговує мовленнєве спілкування певного соціуму, який характеризується єдністю професійно-корпоративної діяльності своїх індивідів і відповідною системою спеціальних понять.

Метою статті є розкриття специфіки радіообміну як професійної підмови авіації у режимі спілкування "авіадиспетчер-пілот" та визначення його місця в комунікативно-мовленнєвій діяльності диспетчерів управління повітряним рухом (УПР).

Виклад основного матеріалу. Термін LSP (language for special purposes) виник ще на початку 70-х років минулого сторіччя й став використовуватися для визначення різновидів національних мов, які обслуговували спеціальні сфери життя суспільства. Вивчення спеціальних варіантів мови є важливим напрямком сучасної лінгвістики, у центрі уваги яких залишаються не лише терміносистеми, а й способи організації мовних засобів для вирішення комунікативних задач тієї сфери спілкування, яку обслуговує конкретний спеціальний варіант мови.

В умовах сьогодення особистих знань і професійних навичок недостатньо для успішного виконання професійної діяльності. Великого значення набуває професійне спілкування – вміння спілкуватись у відповідному мовному середовищі, тобто володіти понятійним апаратом, нормами і правилами мовної діяльності, які пов'язані з певною професійною сферою. У спільній професійній діяльності підрозділу диспетчерів УПР виникає спілкування, зумовлене колом інтересів, для якого притаманний обмежений обмін інформацією стосовно спільної праці або навчання. Під час такої співпраці використовуються професійні поняття, науково-технічна термінологія, яка обумовлює ступінь взаєморозуміння під час виконання сумісної роботи. Мова професії є головним функціональним компонентом професійного спілкування диспетчерів УПР, а її опанування є першочерговим завданням будь-якого фахівця. На сучасному етапі особлива увага науковців спрямована на вивчення професійної мови, яка обслуговує професійну сферу спілкування. Мова професійного спілкування – це "лінгвістично організована система мовлення, що використовується представниками певної галузі для спілкування в ситуаціях, котрі безпосередньо пов'язані з професійними аспектами (навчально-виробничими, науково-виробничими, виробничими, науковими) трудової діяльності. До факторів, які визначають зміст професійно орієнтованого навчання мови професійного спілкування, належать сфери професійно орієнтованого спілкування (виробнича, виробничо-комерційна, науково-виробнича, наукова, а також професійно детерміновані: соціально-політична, соціально-культурна і побутова сфери спілкування фахівця), ситуації і теми професійно орієнтованого спілкування" [2: 45-46].

У авіації сформувалися особливі вимоги до професійного мовлення. Для диспетчерів УПР властива специфічна комунікація, що відома, як "Радіообмін цивільної авіації" (РЦА).

Т. О. Мальковська розглядає радіообмін як "сукупність фонетичних, граматичних і лексичних одиниць мови, що обслуговує мовленнєве спілкування учасників повітряного руху (авіадиспетчера і пілота) під час виконання польоту і представлену в діалогах "пілот – авіадиспетчер" [3: 15].

РЦА необхідний диспетчерським службам для інформування екіпажам повітряних суден (ПС) про обстановку в районі польоту, роботу засобів зв'язку, радіотехнічне забезпечення польотів і посадки, стан аеродрому, про екстрені ситуації; для контролю за діями повітряних суден, їх ешелонування з метою запобігання небезпечних зближень і зіткнень ПС на аеродромі і в польоті, здійснення запиту інформації про стан і місцезнаходження ПС.

Різні служби організації повітряного руху (ОПР) взаємодіють з ПС під час виконання польоту. "Важливим фактором у забезпеченні ритмічної, безпечної і безперешкодної роботи аеродрому є своєчасна, лаконічна і недвозначна комунікація. Вона є не лише засобом виконання диспетчерами УПР своїх завдань, але також допомагає пілотам знати про інші ПС, що знаходяться поблизу них, особливо в умовах низької видимості"[4].

Українським законодавством чітко визначено процедури радіотелефонного зв'язку, а саме: 1) передача ведеться в стислій формі, звичайним розмовним тоном із використанням стандартної фразеології; 2) для забезпечення чіткого та задовільного приймання повідомлень орган ОПР або інший наземний персонал, екіпаж ПС повинні: вимовляти кожне слово виразно та зрозуміло; дотримуватися швидкості мовлення, котра не перевищує сто слів за хвилину. Якщо повідомлення потрібно записати, швидкість мовлення має бути знижена, щоб таке повідомлення можна було записати. Невеликі паузи допомагають зберегти гучність мовлення на постійному рівні та дають змогу легше зрозуміти цифри; 3) під час передачі довгих повідомлень необхідно робити короткі зупинки для того, щоб переконатися, що частота, на якій ведеться передача, не зайнята, та надати змогу оператору станції, що приймає такі повідомлення, зробити запит на повторення неприйнятих частин повідомлення; 4) оброблені повідомлення в авіаційному мобільному зв'язку складаються з відповідних частин та передаються в наступному порядку: а) виклик з указівкою адресата та відправника; б) текст [5].

Форми мовленнєвої взаємодії, як правило, регламентовані і закріплені в правилах, що унормовують ведення радіообміну. Виокремлено такі основні мовленнєві форми: 1) команди-звернення, що вимагають виконання певної конкретної дії; 2) виконання команди, підтвердження одержання інформації; 3) запити-звернення з проханням надати необхідну інформацію. Репліки-звертання В. А. Колосов [6] відносить до ненормованих. Вони не несуть командної, виконавчої чи оповіщувальної інформації. До них відносяться зауваження, заперечення, вигуки, коментарі, висловлення позиції або ставлення мовця до дій, слів, вчинків партнера тощо. Хоча репліки даного типу виходять за межі загальноприйнятої технологічної мовленнєвої взаємодії, але вони відображають особистісні оцінки й характер міжособистісних стосунків учасників спільної діяльності, мають емоційне забарвлення.

Радіообмін можна розглядати як процес і як продукт діалогового спілкування. О. В. Акімова [7] розглядає радіообмін як дискурс (процес). Діалог як форма мовленнєвого спілкування являє собою форми взаємодії, що зазнають швидку зміну акцій і реакцій комунікантів, постійних чергувань. Особливістю діалогів для диспетчера УПР є їх цілеспрямованість, швидкий темп, що пов'язано з лімітом часу на спілкування. Чим довший процес спілкування, тим менше часу залишається на виконання операцій з УПР, що може призвести до авіаційних катастроф.

Особливості авіаційного дискурсу досліджувались О. В. Акімовою, Т. О. Мальковською, А. Ф. Пчеліновим та ін. Аналіз означених наукових праць і низки інших учених дає нам змогу зазначити, що для авіаційного дискурсу характерні: лаконічність, чіткість, однозначність, типова "фразеологія", котра спрямована на використання стандартних слів і фраз, чітку вимову; відносна свобода побудови висловлювань; використання нестандартного мовлення у нестандартних ситуаціях; строге тематичне спрямування змісту.

Для мовленнєвого акту з використанням професійної підмови важливим суб'єктивним фактором є адресат. Залежно від статусу відправника мовлення й адресата виділяють два види професійної комунікації. "Інтерпрофесійна комунікація охоплює мовленнєві акти, в яких професійні ролі комунікантів не співпадають, та інтрапрофесійну комунікацію, яка здійснюється всередині визначеної соціально-професійної спільності" [8: 172-173]. Таким чином, схему спілкування у першому випадку можна представити як спеціаліст даної сфери-неспеціаліст, а в другому – як спеціаліст-спеціаліст. Різновидом інтрапрофесійної комунікації є інтеракція, коли професійна підмова використовується представниками професій лише в чітко визначеній ситуації спілкування. У такому випадку схема буде мати наступний вигляд: спеціаліст (у визначеній ситуації професійного спілкування) – спеціаліст (у визначеній ситуації професійного спілкування).

Мова радіообміну обслуговує мовленнєве спілкування певних представників авіаційної спільноти, диспетчера УПР і пілота, у визначених ситуаціях виробничої діяльності – ситуаціях управління повітряним рухом під час польоту. Диспетчер УПР використовує мову радіообміну лише для переговорів з пілотом, який знаходиться на борту повітряного судна під час виконання польоту. Мова радіообміну відрізняється від літературного варіанту мови на всіх рівнях мовної системи: фонетичному, лексичному

та синтаксичному. Диспетчер УПР, говорячи про цей же політ на диспетчерському пункті або по телефону, спілкується літературною мовою або професійною авіаційною мовою, основною відмінністю якої від літературної є використання лексики. У даному випадку спостерігається явище диглосії (поліглосії), коли залежно від ситуації та теми спілкування носії даної підмови використовують або мову радіообміну, або професійну авіаційну мову, або літературну мову. Мова радіообміну визначається не лише як професійно-обмежена, а як і ситуативно-обмежена мова. Саме ситуація спілкування впливає на відбір мовних засобів, їх поєднання й правила побудови, тему висловлювання. Даний відбір здійснюється згідно з вимогами, котрі пред'являються до мови радіообміну для найбільш ефективного обслуговування такої специфічної сфери комунікації, якою є управління повітряним рухом.

Важливим є той факт, що для ведення надійного радіообміну на міжнародних повітряних трасах є знання професійної англійської мови. Варто зазначити, що кількість катастроф через недостатню професійну підготовку диспетчерів УПР, а саме нездатність вести надійний радіообмін на міжнародних повітряних трасах у нестандартних ситуаціях, росте з кожним роком. І основною причиною авіаційних подій є низький рівень володіння диспетчерами УПР та пілотами професійною англійською мовою.

ІКАО має шість робочих мов, але саме англійська мова була обрана міжнародною мовою радіотелефонного зв'язку цивільної авіації. Вибір англійської мови не був випадковим. Згідно статистики, при застосуванні англійської мови під час ведення радіообміну відбулося значно менше авіаційних подій, ніж при застосуванні будь-якої іншої мови.

Для диспетчера УПР безпечний зв'язок – це знання стандартної фразеології. Незважаючи на те, що фразеологія радіообміну чітко регламентована, вона не забезпечує повного взаєморозуміння між диспетчером УПР і пілотом, особливо в екстремальних ситуаціях. І тому необхідне використання англійської розмовної мови. Проблема надійності управління повітряним рухом в екстремальних умовах залишається невирішеною, хоча даній проблемі приділяється значна увага. При цьому, спеціалісти ІКАО найбільш типовими проблемами радіообміну вважають: порушення стандартної фразеології радіообміну; недостатню усталеність володіння міжнародною авіаційною мовою радіообміну; помилки, пов'язані з вимовою та інтонацією; передачу двозначних повідомлень; помилки слухового сприйняття тощо.

Для авіаційних фахівців професійна англійська мова стає механізмом вивчення важливого та відповідного змісту документів; вивчення мови розглядається не як допоміжна частина навчання, а як інтегрована частина всієї авіаційної підготовки. Документ 9835 (Керівництво по впровадженню вимог щодо мовної кваліфікації диспетчерів УПР) наголошує на тому, що, якщо зміст та функція мови, що вивчається, співвідноситься із ситуаціями, близькими до життєвих, процес навчання буде протікати більш легко та природньо [9]. Рівень знань з володіння англійською мовою визначається нормативними документами ІКАО, 4444, 9835 та Євроконтролю. Англійська мова в авіації поділяється на три основні категорії: загальна англійська мова, авіаційна англійська мова, фразеологія радіообміну. Для безпечного ведення радіотелефонного зв'язку необхідно мати знання зі стандартної фразеології радіообміну ІКАО, а також загальної англійської мови. Але стандартна фразеологія не може повністю передбачити дії у нестандартних ситуаціях, і тому знання загальної англійської мови є основною частиною ведення радіотелефонного зв'язку.

Варто зауважити, що вимоги до рівня володіння англійською мовою зростають. Шкала оцінювання володіння англійською мовою включає шість рівнів. Комунікативні вміння диспетчерів УПР і пілотів оцінюються за критеріями володіння англійською мовою, що включають: вільність говоріння, взаємодію, словниковий запас, граматичні конструкції, вимову та розуміння. Допуск до виконання та обслуговування міжнародних польотів визначається 4-м рівнем володіння англійською мовою за міжнародною шкалою ІКАО та стає мінімальним допустимим.

Висновки. Отже, радіообмін відіграє провідну роль у комунікативно-мовленнєвій діяльності диспетчерів УПР. Знання фразеології радіообміну та достатній рівень знань англійської розмовної мови є основою професійного спілкування диспетчерів УПР. Ми можемо стверджувати, що від надійності ведення радіообміну, залежить не лише діяльність, а й життя учасників комунікації. Саме від того, як розуміють один одного учасники цієї взаємодії, залежить безпека польоту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1984. – 175 с.
2. Гапон Ю. А. Специфика дисциплины і фактори, що визначають зміст навчання іноземної мови професійної спрямованості / Ю. А. Гапон // Лінгвометодичні концепції викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах України : [збірник статей]. – Київ, 2003. – С. 40–49.
3. Мальковская Т. А. Англо-русские соответствия в языковой структуре радиообмена в режиме общения пилот-авиадиспетчер : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Мальковская Татьяна Александровна. – Пятигорск, 2004. – 163 с.
4. DOC 9432 "Manual of Radiotelephony" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dcaa.slk.dk:8000/icaodocs/>.
5. Про затвердження Правил ведення радіотелефонного зв'язку та фразеології радіообміну в повітряному просторі України // Наказ Міністерства транспорту України № 486 від 10.06.2004.
6. Колосов В. А. Организация речевого взаимодействия экипажей и диспетчеров УВД при совместной деятельности / В. А. Колосов // Психологические проблемы повышения работоспособности летного и диспетчерского состава гражданской авиации : [межвуз. темат. сб. научн. трудов]. – СПб., 2000. – С. 83–90.

7. Акимова О. В. Термин как единица терминологического поля и профессионального дискурса в разноструктурных языках : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20. / Акимова Ольга Валерьевна. – Казань, 2004. – 254 с.
8. Культура русской речи : [учебник для вузов] / [под ред. Л. К. Граудиной и Е. Н. Ширяева]. – М. : Издательство "Норма", 2003. – 506 с.
9. Guidelines for aviation English Language Program : ICAO Cir 323-An / 185. ICAO, 2009. – 63 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kolshanskiy G. V. Kommunikativnaya funktsiya i struktura yazyka [Communicative Function and Language Structure] / G. V. Kolshanskiy – М. : Nauka, 1984. – 175 s.
2. Hapon Yu. A. Spetsyfika dystsypliny i faktory, shcho vyznachayut' zmist navchannya inozemnoyi movy profesiyanoi spryamovanosti [The Specificity of the Discipline and Factors, Defining Foreign Languages' Studying Content of the Professional Orientation] / Yu. A. Hapon // Linhvometodychni kontseptsiyi vykladannya inozemnykh mov u nemovnykh vyshchyykh navchal'nykh zakladakh Ukrayiny [Linguistic-Methodological Concepts of Foreign Languages Teaching at Non-Linguistic Institutions of Higher Education of Ukraine] : [zbirnyk statey]. – Kyiv, 2003. – S. 40–49.
3. Mal'kovskaya T. A. Anglo-russkie sootvetstviya v yazykovoy strukture radioobmena v rezhime obshcheniya pilot-aviadispatcher [English-Russian Equivalents in the Language Structure of Radiotelephony Communication between a Pilot and an Air Traffic Controller] : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.20 / Mal'kovskaya Tatyana Aleksandrovna. – Pyatigorsk, 2004. – 163 s.
4. DOC 9432 "Manual of Radiotelephony" [Elektronnyy rezhym]. – Rezhym dostupu do resursu : <http://dcaa.slv.dk:8000/icaodocs/>.
5. Pro zatverdzhennya Pravyl vedennya radiotelefonohto zvy'azku ta frazeolohiyi radioobminu v povitryanomu prostori Ukrayiny [Order of the Ministry of Transport of Ukraine "On Approval of the Rules of Radio Communication and Radio Communication Phraseology in the Airspace of Ukraine" dated from 10.06.2004, № 486].
6. Kolosov V. A. Organizatsiya rechevogo vzaimodeystviya ekipazhey i dispatcherov UVD pri sovместной deyatelnosti [The Organization of Crews and Air Traffic Controllers' Speech Interaction in the Process of Collaboration] / V. A. Kolosov // Psikhofiziologicheskie problemy povysheniya robotosposobnosti liotnogo i dispatcherского sostava grazhdanskoy aviatsii [Psychophysiological Problems of Work Increasing Capacity of Air Crew and Air Traffic Control of Civil Aviation] : [mezhvuz. temat. sb. nauchn. trudov]. / Akademiya HA. – SPb., 2000. – S. 83–90.
7. Akimova O. V. Termin kak edynitsa terminologicheskogo polya i professional'nogo diskursa v raznostrukturnyykh yazykakh [The Term as a Unit of the Terminological Field and Occupational Discourse in Languages of Different Structures] : diss. ... kand. filol. nauk : 10.02.20. / Akimova Olga Valer'yevna. – Kazan, 2004. – 254 s.
8. Kul'tura russkoy rechi [The Russian Speech Culture] : [uchebnik dlya vuzov] / [pod red. L. K. Graudinoy i E. N. Shiryayeva]. – М. : Izdatelstvo "Norma", 2003. – 506 s.
9. Guidelines for aviation English Language Program : ICAO Cir 323-An / 185. ICAO, 2009. – 63 p.

Матеріал надійшов до редакції 09.02. 2015 р.

Тимченко С. В. Радіообмін на англійському мові в режимі об'єднання "авіадиспетчер – пілот" як різновид інтрапрофесійної комунікації.

Стаття посвячена радіообміну – професійному під'язуку в англійському авіаційному радіотелефонному дискусі. Освітлена специфіка радіообміну в режимі об'єднання "авіадиспетчер – пілот". Радіообмін визначено як різновид інтрапрофесійної комунікації, який здійснюється всередині визначеного соціально-професійного суспільства диспетчерів управління повітряним рухом. Встановлено лідируюча роль радіообміну в комунікативно-язиковій діяльності диспетчерів управління повітряним рухом.

Ключевые слова: *радіообмін цивільної авіації, фразеологія радіообміну, авіаційний під'язук, інтрапрофесійна комунікація, диспетчер управління повітряним рухом.*

Tymchenko S. V. English Radiotelephony Phraseology in the Mode "a Pilot is a Controller" as a Variety of the Intraprofessional Communication.

The article deals with the radiotelephony phraseology which is considered to be a professional sublanguage in the English aviation radiotelephony discourse. The specific character of radiotelephony phraseology in the communication mode "a pilot is a controller" is highlighted in the article. Radiotelephony phraseology is specified as a variety of the intraprofessional communication within the definite social-professional community of air traffic controllers. The paper also defines the leading role of radiotelephony phraseology in the air traffic controllers' communicative speech activity. It's proved that for the professional activity successful realization it's necessary to carry out the effective communication in the mode "a pilot is a controller" for air traffic controllers.

Key words: *radiotelephony of civil aviation, radiotelephony phraseology, aviation sublanguage, intraprofessional communication, air traffic controllers.*